

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922.8:616-083

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.2/22>

Гресько І.М.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Урюпа Є.С.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

У статті комплексно досліджено теоретико-методологічні засади комунікативної компетентності медичних працівників, розкрито її міждисциплінарну природу та визначено стратегічне значення для ефективної професійної діяльності в системі охорони здоров'я. Особливої уваги надано дослідженню впливу комунікативної взаємодії на процеси діагностики, лікування та психоемоційного супроводження пацієнтів. Проаналізовано закономірності та механізми результативної професійної комунікації, які забезпечують не лише передачу медичної інформації, але й створення терапевтичного альянсу між медичним працівником та пацієнтом. Також представлено психологічну модель комунікативної компетентності, яка виходить за межі традиційних технічних навичок і розглядається як складна психологічна система міжособистісної взаємодії. Детально досліджуються психологічні механізми комунікативної компетентності, розкриваючи її внутрішньопсихологічну структуру, психологічні бар'єри комунікації в медичній практиці та психологічні закономірності формування комунікативної компетентності. Підкреслено важливість інтерактивних методів навчання та їх психологічних аспектів для підготовки майбутніх фахівців, що сприяють підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності. Інноваційність запропонованих методів полягає в їхній психотерапевтичній спрямованості, здатності активізувати внутрішні психологічні ресурси особистості, розкрити потенціал міжособистісної комунікації через глибоке самопізнання та професійну рефлексію. Результати демонструють, що запропонована психологічно-педагогічна модель сприяє не лише оптимізації професійної комунікації, але й особистісній трансформації медичних працівників, розвитку їхньої здатності до емпатійної, глибокої та терапевтичної взаємодії з пацієнтами. Окреслені перспективи подальших наукових розвідок. Матеріали дослідження можуть бути використані психологами та педагогами в системі підготовки та підвищення кваліфікації медичних працівників.

Ключові слова: комунікативна компетентність, студенти-медики, медичні працівники, психолого-педагогічні умови, інтерактивні методи навчання.

Постановка проблеми. У сучасному світі комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професійної діяльності фахівців у різних сферах, зокрема у медицині. Медичні працівники щодня взаємодіють із пацієнтами, їхніми родичами, колегами та представниками інших спеціальностей, що вимагає не лише ґрунтовних професійних знань, а й розвинених комунікативних навичок. Ефективне спілкування сприяє підвищенню якості діагностики, лікування та реабілітації, а також

формуванню довіри між медичним працівником і пацієнтом. Водночас недостатній рівень комунікативної компетентності може призводити до конфліктів, непорозумінь і навіть зниження ефективності медичної допомоги. Саме тому розвиток комунікативної компетентності студентів-медиків є складним і багатовимірним процесом, що потребує цілісного підходу, врахування психолого-педагогічних умов і впровадження сучасних методів навчання та розвитку даної якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття комунікативної компетентності розкрили у своїх наукових працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені як І. Р. Гуменна, Н. Б. Завіниченко, О. Карнієлі-Міллер, О. М. Ковальова, О. Ю. Корж, О. Д. Краєвська, М. М. Обозов, Л. А. Пиріг, А. В. Степанюк, М. М. Філоненко, Д. Хаймс, І. В. Шостя та багато інших. У своїх працях науковці зазначали про необхідність розвитку комунікативних навичок у студентів, з метою їх підготовки до майбутньої професійної діяльності, а особливого значення такі навички набувають у роботі медичного працівника, адже якісна комунікація безпосередньо впливає на ефективність діагностики та лікування пацієнта. Відповідно до цього, медична практика передбачає не лише професійну майстерність, а й уміння будувати ефективний діалог із пацієнтами та їхніми родинами, працювати в команді, адаптуватися до різних комунікативних ситуацій. Незважаючи на наявні наукові роботи в цій галузі, питання розвитку комунікативної компетентності студентів-медиків залишається не до кінця розкритим та потребує більш ґрунтовного огляду для пошуку методів удосконалення освітнього процесу та виокремлення психолого-педагогічних умов її формування.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне дослідження проблеми розвитку комунікативної компетентності студентів-медиків та виокремлення психолого-педагогічних умов, що сприяють її ефективному формуванню.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність є одним із ключових чинників ефективної міжособистісної та професійної взаємодії, що було підкреслено ще в 1972 році етнолінгвістом Д. Хаймсом. Дослідник розробив поняття комунікативної компетентності, пов'язуючи навички спілкування з їхнім соціолінгвістичним застосуванням у різних ситуаціях реального життя. На його думку, вона полягає не лише у здатності будувати граматично правильні речення, а й у розумінні доречності мовлення у відповідних комунікативних контекстах. Хаймс наголошував, що мовна компетентність не є тотожною комунікативній компетентності: навіть досконале володіння мовою не гарантує успішної комунікації, якщо людина не здатна враховувати соціальні, культурні та психологічні аспекти спілкування [16, с. 269].

Сучасні дослідники підкреслюють міждисциплінарний характер комунікативної компетентності. Зокрема, О. Д. Краєвська вказує, що це

явище лежить на перетині лінгвістики та педагогіки, поєднуючи знання, навички й уміння [5, с. 142]. Вона є багатовимірним конструктом, що охоплює когнітивні та соціально-психологічні компоненти. Таке розуміння підтверджує і М. М. Обозов, який виокремлює два аспекти комунікативної компетентності: орієнтацію особи в різних ситуаціях спілкування, засновану на знаннях і чуттєвому досвіді, а також здатність до ефективної взаємодії з оточенням через постійну зміну психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища [9].

Розвиток комунікативної компетентності є динамічним процесом, який не є вродженим, а формується під впливом соціальних взаємодій. Це підтверджує О. Казарцева, яка вказує, що комунікативна компетентність розвивається в процесі набуття соціально-комунікативного досвіду. Вона зазначає, що механізм перемикання комунікативних кодів є одним із ключових елементів цієї компетентності, оскільки він дає змогу змінювати стиль і тональність мовлення відповідно до ситуації та ролей у спілкуванні [18].

Психолог Н. Б. Завіниченко розглядає структуру комунікативної компетентності через кілька компонентів. Гностичний компонент передбачає знання про сутність та особливості спілкування, різні стилі комунікації та загальнокультурну компетентність. Комунікативний компонент охоплює загальні та специфічні вміння, необхідні для встановлення контакту, управління комунікативною ситуацією та розуміння внутрішнього світу співрозмовника. Емоційний компонент включає установку на гуманістичне спілкування, інтерес до особистості іншої людини, розвинену емпатію та рефлексію [2].

Таким чином, комунікативна компетентність є інтегральною характеристикою особистості, що дозволяє людині ефективно взаємодіяти з іншими та адаптуватися до різних соціальних контекстів. Вона не лише забезпечує успішність комунікації, а й впливає на професійне становлення, психологічний комфорт і здатність до продуктивної співпраці. У сучасному світі, де ефективне спілкування є важливим для будь-якої професії, розвиток комунікативної компетентності повинен бути пріоритетним у системі освіти, зокрема у підготовці майбутніх медичних працівників.

Комунікація є життєво важливим компонентом у діяльності сучасних медичних працівників, виступаючи не лише як засіб передачі інформації, але й як потужний терапевтичний інструмент. На сьогоднішній день неможливо уявити ефективну

медичну практику без належного рівня комунікативної компетентності фахівців галузі охорони здоров'я. Історія визнання важливості комунікації в медицині сягає давніх часів. Видатний давньогрецький учений Гіппократ підкреслював пріоритетність саме словесного лікування, зазначаючи: «Якщо є кілька лікарів, один лікує травами, другий ножем, а третій словом, найперше звернутися до того, хто лікує словом» [8, с. 88]. Цей історичний контекст демонструє, що вже на ранніх етапах розвитку медицини комунікація розглядалася як важливий терапевтичний засіб.

Аналіз наукових джерел дозволяє виділити кілька ключових функцій комунікації в медичній сфері. Основним засобом діагностики є спілкування з пацієнтом. Як зазначає О. Ю. Корж, у процесі професійної комунікативної діяльності медичний працівник виконує діагностичну функцію, отримуючи більшість інформації про стан здоров'я пацієнта, історію хвороби та симптоми під час збору анамнезу [4, с. 5]. Якість цієї комунікації безпосередньо впливає на точність діагнозу та ефективність подальшого лікування. Згідно з феноменами «словесного психотерапевтичного впливу» та «ефекту плацебо», слова медичного працівника можуть значно вплинути не лише на психічний стан пацієнта, але й на фізіологічні процеси в організмі. Вислів «слово лікує» є яскравим прикладом психотерапевтичного потенціалу спілкування в медичній практиці.

Комунікація допомагає медичним командам планувати та співпрацювати. Чіткість і ефективність комунікації між членами медичної команди (лікарями різних спеціальностей, медичними сестрами, лаборантами тощо) впливає на узгодженість дій, своєчасність та якість медичної допомоги. Так, Л. А. Пиріг наголошує, що професія медичного працівника вимагає не лише високого рівня професійних знань, а й здатності співчувати, глибокого бажання допомогти й полегшити страждання пацієнта, а також вміння ідентифікувати індивідуальність кожного пацієнта. Автор доповнює цю думку, зазначаючи, що медичний персонал, який має навички спілкування, досягає кращих результатів лікування, забезпечує безпеку пацієнтам і отримує менше скарг [10, с. 178].

Науковець М. М. Філоненко пропонує розглядати структуру комунікативної компетентності медика через призму чотирьох взаємопов'язаних компонентів: гностичний компонент – система знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування; знання про стилі спілкування;

творче мислення тощо; когнітивний компонент – загальні та спеціальні комунікативні вміння, які дозволяють успішно встановити контакт із співрозмовником; перцептивні здібності; виконавський компонент – уміння та навички вести діалог; емоційний компонент – інтерес до особи іншого, зацікавленість та готовність до спілкування та взаємодії, висока емпатійність та розвинена здатність до рефлексії [13].

Комунікативна компетентність є невід'ємною та критично важливою складовою професійної діяльності медичних працівників. Вона формується на основі системи спеціальних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують ефективну взаємодію з пацієнтами та колегами. Високий рівень комунікативної компетентності дозволяє медичним працівникам не лише якісно виконувати свої професійні обов'язки, але й сприяє підвищенню ефективності лікування, зміцненню довіри пацієнтів до медичної системи та формуванню позитивного психологічного клімату в медичних закладах. Саме тому розвиток комунікативної компетентності має бути одним із пріоритетних напрямків у підготовці майбутніх медичних фахівців та підвищенні кваліфікації діючих спеціалістів.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив виокремити систему психолого-педагогічних умов, які здатні сприяти ефективній підготовці майбутніх медичних працівників до професійної комунікації [1; 11; 15]:

Мотиваційні умови: формування усвідомлення важливості комунікаційних навичок для успішної медичної практики є необхідною умовою для розвитку комунікативної компетентності. Це включає формування внутрішньої мотивації до вдосконалення комунікативних навичок, створення системи професійного заохочення, що вказує на зв'язок між рівнем комунікативної компетентності та результатами професійної діяльності.

Організаційно-педагогічні умови: створення умов для безперервного розвитку комунікативних навичок упродовж усієї професійної кар'єри медичного працівника. Це включає інтеграцію знань з різних дисциплін, таких як медична психологія та етика, а також впровадження різноманітних форм навчання – від лекцій до тренінгів і майстер-класів.

Методичні умови: використання інтерактивних та інноваційних методів, таких як ділові ігри, рольові ігри, відеоаналіз та медична імпровізація. Ці методи дозволяють розвивати не тільки теоретичні знання, а й практичні навички, які необхідні

для ефективного спілкування в реальних ситуаціях медичної практики.

Комунікативна компетентність у медицині не є статичною характеристикою, а розвивається в процесі постійного самовдосконалення. Зокрема, важливою є здатність до рефлексії, коли медичний працівник аналізує свою комунікативну поведінку, усвідомлює свої сильні та слабкі сторони і працює над їх покращенням. Це дозволяє медичному працівнику не тільки адаптуватися до різноманітних ситуацій, а й уникати професійних деформацій, таких як вигорання, які виникають через надмірне емоційне та фізичне навантаження.

Ми поділяємо думку М. Лісового, що використання ситуативних і мовленнєвих вправ, а також ділових ігор, які моделюють ключові елементи професійної діяльності, сприяє підвищенню комунікативної активності студентів і розвитку їхніх професійних навичок у реальних умовах [6, с. 51]. Аналіз помилок зменшує ймовірність їх повторення як у навчанні, так і в практичній роботі. Розвиток комунікативної компетентності медичних працівників здійснюється через традиційні та інноваційні методи. До традиційних належать лекції та семінари, які забезпечують теоретичну підготовку, але не формують практичних навичок; аналіз конкретних випадків, що розвиває аналітичне мислення, проте не дає можливості безпосередньої практики; групові дискусії, які сприяють навичкам аргументації й активного слухання, але залежать від мотивації учасників; рольові ігри, що дозволяють відпрацьовувати професійне спілкування; відеоаналіз, який дає змогу оцінити власну комунікативну поведінку. Серед інноваційних методів ефективними є комунікативні тренінги з елементами арт-терапії та психодрами, які допомагають розвивати емпатію, емоційний інтелект та долати комунікативні бар'єри, а також медична імпровізація, що сприяє гнучкості, креативності й адаптації до непередбачуваних ситуацій [3; 7; 12; 14; 17].

Таким чином, формування комунікативної компетентності залежить від особистісних якостей,

рівня емоційного інтелекту, навичок активного слухання та здатності управляти комунікативними бар'єрами. Тому навчальні програми мають включати спеціалізовані тренінги, моделювання реальних ситуацій і розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів.

Висновки. Розвиток комунікативної компетентності студентів-медиків є необхідною умовою їхньої професійної підготовки, оскільки ефективне спілкування сприяє підвищенню якості медичної допомоги, зміцненню довіри пацієнтів та оптимізації взаємодії в медичних колективах. Аналіз наукових підходів до визначення комунікативної компетентності дозволив виокремити її багатовимірну структуру, що охоплює когнітивний, комунікативний та емоційний компоненти. Формування цієї компетентності є динамічним процесом, який залежить від соціального досвіду, навчання та особистісного розвитку фахівця.

У ході нашого дослідження було визначено, що розвиток комунікативної компетентності студентів-медиків потребує створення відповідних психолого-педагогічних умов. До ключових умов належать мотиваційні (усвідомлення важливості спілкування для професійної діяльності), організаційно-педагогічні (інтеграція навчальних дисциплін, застосування різних методик) та методичні (використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, симуляції, відеоаналіз тощо). Таким чином, забезпечення комплексного підходу до формування комунікативної компетентності студентів-медиків сприятиме не лише їхній професійній ефективності, а й покращенню загальної якості медичної допомоги. Впровадження сучасних методів навчання та постійний розвиток комунікативних навичок є важливими факторами підготовки висококваліфікованих спеціалістів у сфері охорони здоров'я.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці та впровадженні ефективної програми розвитку комунікативної компетентності студентів медичних спеціальностей, що буде враховувати їх вікові та індивідуально-психологічні особливості.

Список літератури:

1. Гуменна І. Р. Професійна комунікація в підготовці майбутніх лікарів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія*. Вип. 41, Ч. 6. 2013. С. 143–148.
2. Завіниченко Н. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога закладів освіти. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук. Київ. 2003. 20 с.
3. Ігнатович О. М. Психологічні основи розвитку фахової інноваційної культури педагогічних працівників. Монографія. Національна академія педагогічних наук України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ. 2018. 376 с.

4. Корж О. Ю. Комунікативні якості майбутніх лікарів. *Науковий вісник Донбасу*. № 3. 2011. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11koouml.pdf> (дата звернення: 22.03.2025)
5. Краєвська О. Д. Формування комунікативної компетентності майбутніх перекладачів засобами психологічного тренінгу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. № 1. 2016. С. 141–147.
6. Лісовий М. І. Культура професійного мовлення. Навч. посіб. Нова книга. Вінниця. 2010. 176 с.
7. Медражевська Я. А., Фік Л. О., Черепакіна Л. П., Малик С. Л. Технологія співробітництва як інструмент інтерактивного навчання. II навч.-метод. конф. «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах». ВНМУ ім. М.І. Пирогова. Вінниця. 2024. С. 142–143.
8. Мельник М.І. Уміє слово мудре печаль лікувати. Медичні бібліотеки України: досвід, традиції, інновації. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ-Харків. 2020. С. 88–89.
9. Обозов М. М. Психологія міжособистісних відносин. Либідь. Київ. 1990. 191 с.
10. Пиріг Л. А. Медицина і українське суспільство. Зб. мед. публіц. пр. Київ. 1998. 472 с.
11. Степанюк А. В. Формування професійно значущих якостей медичних сестер у процесі фахової підготовки: монографія. Тернопіль, 2017. 224 с.
12. Ткаченко О. В., Орлова Н. М., Байдюк І. А., Паламар І. В., Пірвердієва І. С. Освітні та методичні підходи при підготовці фахівців з громадського здоров'я. II навч.-метод. конф. «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах». ВНМУ ім. М.І. Пирогова. Вінниця. 2024. С. 245–246.
13. Філоненко М. М. Психологія особистісного спілкування майбутнього лікаря. Монографія. Центр учбової літератури. Київ. 2015. 334 с.
14. Фомін О. О., Фомін О. О. мол., Лазаренко Ю. В., Марцинковський І. П. Командна робота та шляхи підвищення її ефективності. II навч.-метод. конф. «Актуальні проблеми якісної підготовки медичних кадрів у надзвичайних умовах». ВНМУ ім. М.І. Пирогова. Вінниця. 2024. С. 253–254.
15. Шостя І. В. Соціально-психологічні особливості формування комунікативної компетентності студентів соціономічного профілю підготовки в умовах трансформаційних змін сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. №1. Севе́родоне́цьк. 2018. С. 321–327. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2018_1_33 (дата звернення: 23.03.25)
16. Hymes D., D. Pride, J. B., Holmes, J. On Communicative Competence. Harmondsworth: Penguin. New-York. 1972. P. 269–293.
17. Karnieli-Miller O. Reflective practice in the teaching of communication skills. *Patient Education and Counseling*. 2020. № 10. P. 2166–2172.
18. Kazartseva O. M. Culture of Speech Communication: Theory and Practice of Teaching. *Science*. 1999. 496 p.

Hresko I.M., Uriupa Ye.S. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE DEVELOPMENT IN MEDICAL STUDENTS

The article comprehensively explores the theoretical and methodological foundations of healthcare professionals' communicative competence, revealing its interdisciplinary nature and defining its strategic importance for effective professional activity in the healthcare system. Special attention is given to investigating the influence of communicative interaction on the processes of diagnosis, treatment, and psycho-emotional support of patients. The article analyzes the patterns and mechanisms of effective professional communication, which ensure not only the transmission of medical information but also the creation of a therapeutic alliance between healthcare professionals and patients. A psychological model of communicative competence is presented, which goes beyond traditional technical skills and is considered a complex psychological system of interpersonal interaction. The psychological mechanisms of communicative competence are studied in detail, revealing its intra-psychological structure, psychological barriers to communication in medical practice, and psychological patterns of communicative competence formation. The importance of interactive teaching methods and their psychological aspects for training future specialists is emphasized, which contributes to increasing the effectiveness of their professional activities. The innovation of the proposed methods lies in their psychotherapeutic orientation, ability to activate internal psychological resources of the individual, and reveal the potential of interpersonal communication through deep self-knowledge and professional reflection. The results demonstrate that the proposed psychological and pedagogical model contributes not only to the optimization of professional communication but also to the personal transformation of healthcare professionals, developing their capacity for empathic, deep, and therapeutic interaction with patients. Directions for future research are outlined. The research materials can be used by psychologists and educators in the system of training and professional development of healthcare professionals.

Key words: communicative competence, medical students, healthcare professionals, psychological and pedagogical conditions, interactive teaching methods.